

systematical character, the informational direction and the way of its production. The information is the substantial part of pedagogical process. Meantime the pedagogical process has communicational character.

Key words: professional competence, informational communicational competence, correction, children with speech violations, teacher- speech therapist, system of post graduate education.

Received 18.04.2015

Reviewed 14.05.2015

Accepted 19.06.2015

УДК 376-056.264:159.942

О. Б. Белова

alena-belova77@yandex.ua

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ САМОРЕГУЛЬОВАНОГО ВИДУ АГРЕСІЇ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ

Belova O.B. Studies of self-regulating type of aggression in elementary school kids with the disorder of speech development / O.B. Belova // Actual problems of the correctional education : Ministry of Education and Science of Ukraine, National Pedagogical Drahomanov University, Kamyanets-Podilsky Ivan Ohyenko National University / edited by V.M. Synjov, O.V. Navrilov. – Edition VI. Issue 1.- Kamyanets-Podilsky: Medobory-2006, 2015.– P. 17–27

О. Б. Белова. Особливості вивчення саморегульованого виду агресії у молодших школярів з порушеннями мовленнєвого розвитку. В статті представлено детальний аналіз науково-теоретичних підходів щодо визначень агресії, який показує, що більшість сучасних та класичних науковців розглядали поняття агресії з двох позицій: агресія – це будь-яка форма поведінки, націлена на образу, спричинення шкоди іншій живій істоті (А. Бандура, А. Басс, Л. Берковиц, К. Бютнер, Дж. Доллард, О. Запорожець, З. Фройд та ін.), або ж "агресія" – це одна із форм активності, що може мати як позитивне, так і негативне вираження (В. Бойко, О. Захаров, Н. Левітов, Т. Левкова, К. Лоренц, Р. Мей, Е. Фром, О. Шестокова та ін.). Аналіз науково-теоретичних джерел з проблеми дослідження показує, що агресія існує як в усвідомленій (А. Адлер, О. Леонт'єв, В. Столін, І. Сеченов, З. Фройд та ін.), так і неусвідомленій (Р. Декарт, І. Кант, Р. Лейбніц, К. Юнг та ін.) формах. У даній статті представлені результати вивчення позитивної – саморегульованої агресії

(контрольований та змагальний підвиди) яка відповідає життєвому інтересу, самозахисту, наполегливості та цілеспрямованості особистості в оточуючому її суспільстві. Для вивчення агресії в молодших школярів із нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком нами було сформовано й адаптовано чотири методики. З метою вивчення в дітей неусвідомленої агресії у сферах "Я-Особистість", "Я у сім'ї" та "Я у соціумі" були модернізовані три малюнкові методики: "Малюнок неіснуючої тварини", "Малюнок моєї сім'ї", "Малюнок мого класу", що вивчали агресію як стан. Для дослідження моделювання типів поведінки у свідомості була сформована й модифікована "Сюжетно-ситуативно-ілюстрована" методика. Натомість для вивчення усвідомленої агресії було розроблено опитувальник, який орієнтував на рівень розуміння школярами своєї агресії. А для дослідження агресії в різних життєвих ситуаціях використовували метод невключеного спостереження.

Ключові слова: агресія, агресивність, агресивна поведінка, стан, контрольована агресія, змагальна агресія.

Е.Б. Белова Особенности изучения саморегулирующегося вида агрессии у младших школьников с нарушениями речевого развития. В статье представлен детальный анализ научно-теоретических подходов относительно определений агрессии, который показывает, что большинство современных и классических научных работников рассматривали понятие агрессии с двух позиций: агрессия - это любая форма поведения, нацеленная на обиду, причинение вреда другому живому существу, (А. Бандура, А. Басс, Л. Берковиц, К. Бютнер, Дж. Доллард, О. Запорожец, З. Фрейд и др.), или же "агрессия" - это одна из форм активности, которая может иметь как позитивное, так и негативное выражение (В. Бойко, О. Захаров, Н. Левітов, Т. Левкова, К.Лоренц, Р. Мэй, Е.Фром, О. Шестокова и др.). Анализ научно-теоретических источников, по проблеме исследования доказывает, что агрессия существует как в осознанной (А. Адлер, О. Леонтьев, В. Столин, И. Сеченов, З. Фрейд и др.), так и неосознанной (Р. Декарт, И. Кант, Р. Лейбниц, К. Юнг и др.) формах. В данной статье представленные результаты изучения позитивной – саморегульованої агресії (контролируемый и состоятельный подвиды) которая отвечает жизненному интересу, самозащите, настойчивости и целенаправленности личности в окружающем его обществе. Для изучения агрессии у младших школьников нами было сформировано и адаптировано четыре методики. С целью изучения у детей неосознанной агрессии в сферах "Я – Личность", "Я в семье" и "Я в социуме" были модернизированы три рисуночных теста: "Рисунок несуществующего животного", "Рисунок моей семьи", "Рисунок моего класса", изучавшие агрессию как состояние. Для моделирования типов поведения в сознании использовалась модифицированная "Сюжетно-ситуативно-иллюстрированная" методика. Для изучения осознанной агрессии были разработаны вопросы, которые ориентировали на уровень

понимание школьниками своей агрессии. А для исследования агрессии в разных жизненных ситуациях использовали метод не включенного наблюдения.

Ключевые слова: агрессия, агрессивность, агрессивное поведение, состояние, контролируемая агрессия, соревновательная агрессия.

Постановка проблеми. Проблема механізмів, структури та динаміки агресії при порушеннях мовлення, її невирішеність негативно впливають на ефективність корекційно-виховного процесу, гальмує психічний розвиток у цих дітей і перешкоджає їх соціалізації у мікро- і макросередовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнений аналіз досліджень провідних науковців у галузі логопедії Л. Андрусичиною, Н. Гаврилової, С. Коноплястої, Р. Левіної, І. Мартинової, І. Марченко, О. Мастюкової, М. Савченко, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Шеремет та ін. показав, що мовленнєві проблеми значно впливають на внутрішній стан дітей, та їх поведінку. Дослідження емоційної сфери, агресії зокрема, дозволять глибше зрозуміти структуру логопсихологічного дизонтогенезу таких учнів та запобігти у них психомовленнєвих порушень через психолого-педагогічні умови та навчально-превентивну методику.

Мета статті. Вивчити саморегульований вид агресії та його підвиди у молодших школярів з нормальним та з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Систематизація типів (О. Романова, С. Розенцвейг, І. Фурманова), видів (А. Басса, А. Даркі) агресивних реакцій, симптоматики агресії (Р. Бернса, Дж. Бука, М. Друзкевич, С. Кауфмана, Л. Кормана, М. Люшера та ін.), дозволило виділити три види агресії: саморегульований, прихований та поведінковий. Зокрема, саморегульований вид агресії І. Фурманов та С. Розенцвейг порівнювали у своїх дослідженнях з енергійністю та активністю дітей. Н. Левітов описував його як цілеспрямований, наполегливий та сміливий вид активності. Науковці А. Співаковська, А.Фройд, Е. Фромм визначили, що цей вид агресії виконує самозахисну реакцію. Отже, саморегульований вид агресії є нормою в поведінці людини, або агресією, яка вказує на активність та самоконтроль емоційних проявів особистості (Сельченко, 2005; Романов, 2003: 5 – 20; Фурманов, 1996: 15 – 21).

З метою створення критеріїв оцінки для вивчення стану, моделювання, агресивної поведінки, та її усвідомлення, на підставі аналізу наукових джерел, вивчено симптоматику **саморегульованого виду агресії**, що включав два підвиди: контрольований та змагальний (див. табл. 1).

Таблиця № 1

Характеристика симптоматики саморегулюючої агресії

		Саморегулюючий вид агресії	
		Контролюючий підвид	Змагальний підвид
Стан		Внутрішня впевненість ↓ Напруженість	Активність ↓ Впевненість ↓ Незадоволення собою (якщо поруч є хтось кращий)
Зовнішні прояви невербальної агресії	Міміка	<u>Міміка</u> мало рухлива, за напрямом: - задоволена. <u>Обличчя</u> спокійне. <u>Очі</u> блищать, прищурені, або розкриті, погляд спокійний. <u>Губи</u> розтягнуті у приємну та ширю посмішку.	<u>Міміка</u> рухлива, за напрямом: - орієнтирно-дослідницька; - задоволена не задоволена. <u>Обличчя</u> зосереджене або задоволене. При зосередженості: <u>Брови</u> зведені. <u>Лоб</u> має вертикальні складки. <u>Очі</u> звужені, погляд зосереджений. <u>Рот</u> закрито, кути його опущені. <u>Губи</u> зжаті. При задоволеності: <u>Брови</u> підняті. <u>Очі</u> блищать, прищурені, або розкриті. <u>Лоб</u> має горизонтальні складки. <u>Губи</u> розтягнуті у широкій посмішці.
	Жести	<u>Рухи</u> : врівноважені, легкі, пояснювальні. <u>Хода</u> : благородна, впевнена, без турботлива, спокійна.	<u>Рухи</u> : активні, вказівні, швидкі, змістовні, впевнені. <u>Хода</u> : впевнена, задоволена, горда, стурбована, стрімка, енергійна.
Моделі агресивної поведінки	Вербальна поведінка	<u>Спілкування</u> : стримане, розсудливе, обґрунтоване, логічне. <u>Характерні прояви</u> : без криків та образ вирішують непорозуміння.	<u>Спілкування</u> : емоційне, дійове, конструктивне, захоплене, доказове, порівняльне. <u>Характерні прояви</u> : - розмовляють впевнено, інколи на підвищених тонах; - не завжди думають перед тим як сказати. - нестриманість у висловлюваннях; - наполягання на своїй точці зору.
	Невербальна поведінка	<u>Поведінка</u> : дисциплінована, критична, самоконтрольована, виконує те, що вважає за потрібне.	<u>Поведінка</u> : регульована, розкута, ціленаправлена, не поступна, вперто-розрахункова, домінуюча.

Для дослідження неусвідомленого стану агресії ми використали модернізовані проєктивні малюнкові методики, що зазначали лише ті ознаки в малюнку дітей, що вказували на агресію: "Малюнок неіснуючої тварини", "Малюнок моєї сім'ї", "Малюнок мого класу".

Для вивчення в дітей початкових класів моделей їх поведінки нами були проаналізовані праці В. Амен, А. Басс, А. Даркі, М. Доркі, С. Розенцвейнга, О. Романова, І. Фурманова та інших учених, систематизовані та логічно поєднані засоби діагностики неусвідомленої агресії, критерії оцінювання якостей виконання завдань в одну "Сюжетно-ситуативно-ілюстровану" методику, яка досліджувала агресію в молодших школярів у трьох основних сферах: "Я у сім'ї", "Я у соціумі" і "Я-Особистість".

Щоб зрозуміти, як молодші школярі з різним рівнем моленневого розвитку усвідомлювали свою агресію за станом та поведінкою, нами був сформований опитувальник. Опитування проводили із молодшими школярами після виконання ними завдань з модифікованої методики. Обраний метод дослідження складався з шести фруструючих запитань, які спонукали молодших школярів демонструвати своє ставлення до колективу та сім'ї.

Для дослідження агресивної поведінки у молодших школярів із нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком ми обрали невключений метод спостереження, який проводився в момент діагностики стану агресії, моделювання поведінки у свідомості, усвідомлення агресії, враховуючи стосунки досліджуваних дітей із людьми, що їх оточують.

Аналіз результатів дослідження показав, що стан контрольованого підвиду агресії саморегульованого виду найбільше переживали діти з ФНМ (97 %), з нормальним психофізіологічним розвитком (95 %) дещо менше учні з ФФНМ (91 %), і найменше – з НЗНМ (88 %).

Наявність цього підвиду агресії найкраще проявлялася на малюнках де зображення з використанням чітких, рівномірних та гнучких ліній, з переважанням зелених кольорів знаходилися трохи вище нижньої лінії аркуша паперу. Такі особливості зображень відповідно до інтерпретації авторів малюнкових методик (Р. Бернса, Дж. Бука, Вульфа, М. Друзкевич, С. Кауфмана, Л. Кормана, М. Люшера К. Маховера, В. Х'юлса та ін.) характеризували в особистостях відчуття впевненості, самоконтролю, емоційну рівновагу та гнучкість волевих якостей. За змістом малюнки були добре намальовані, прикрашені явищами природи, або доповнені деталями одягу. У структурі зображення оцінювалася пропорційність героїв, їхній вид діяльності, позитивний настрій, адекватна поведінка. Зображенні на малюнках

деталі вказували на наявність у дітей почуття власної гідності, внутрішнього спокою, рівноваги та вміння розподіляти свої сили.

Так, наприклад, під час малювання "Малюнок неіснуючої тварини" діти використовували плавні заокруглені лінії, без різких виступів. Часто зображали поруч ще одну тварину, що характеризувало ознаку колективізму та потребу прикрашати себе перед іншими. Не завжди учням різних категорій, котрі набирали більшість балів за контрольованим підвидом агресії, вдавалося творчо підходити до завдання.

Зображуючи свою сім'ю, молодші школярі, в малюнках яких переважав аналізований підвид агресії, намагалися показати своїх рідних добрими й веселими у процесі будь-якої діяльності. Зазвичай, малювали їх на природі, де світило і навіть у деяких посміхалося сонце.

Результати аналізу малюнків сім'ї свідчать, що улюблених членів родини діти малювали першими зліва, улюбленці були вищі та об'ємніше від інших членів родини. Деталі малюнка теж зображено сумлінно. У більшості дітей цього підвиду улюбленим персонажем були матері, котрі були лідерами у сім'ї, а отже, прикладом для наслідування; їх думка в родині, була провідною. Другу, не менш важливу, роль у сім'ї діти віддавали татусям. Їх вони малювали поруч з матерями, але не дуже яскравими кольорами й невеликими за розміром. Такі малюнки свідчать, що татусі налаштовані оптимістично, є веселими, енергійними, з задоволенням проводять вільний час зі своїми дітьми. У братів та сестер претендування на лідерство в сім'ї не дуже відчутне, на що вказували такі особливості на малюнках, як зображення їх поруч із улюбленими членами сім'ї, тому в дітей вираженої агресії до них не спостерігалось. Деяка частина учнів на своїх малюнках чимале значення приділила дідусеві й бабусі, котрі намальовані поряд із самою дитиною, що свідчило про повагу і довіру дітей до старшого покоління.

Діти з одного класу зображували на своїх малюнках, тих учнів із якими дружили, і звісно, малювали їх гнучкими лініями, обираючи для них приємні кольори. Намальовані персонажі були з посмішками на обличчі, гарно одягненні, з кульками чи квітами в руках, або просто тримали один одного за руку. Все це характеризувало вміння у будь-яких ситуаціях адекватно оцінити та проаналізувати свої можливості, не дозволяти емоціям перемогти, а також спокійно вирішувати суперечки.

Стан змагального підвиду саморегульованого виду агресії переживали більшою мірою діти з нормальним психофізіологічним розвитком (96 %) та ФНМ (91 %), дещо менше – учні з НЗНМ (88 %) та з ФФНМ (83 %).

Малюнки, що позначали змагальний підвид агресії за трьома малюнковими методиками, були розташовані над середньою лінією

аркуша паперу, що за якісними показниками розкривало оптимістичний характер їх авторів і намагання завжди бути в центрі уваги, отримувати винагороди і певні заохочення за свою діяльність. Використання занадто великої штриховки характеризувало їх розрахунковість, несприйняття обмежень та відчуття тривожності. За змістом, кольором, структурою та зображенням героїв малюнки відрізнялись ускладненими деталями, а персонажі – яскравістю, індивідуальністю, великими розмірами, зокрема очей, вух, пальців, а також переважанням синього кольору. Це, звісно, свідчило про енергійність, цілеспрямованість, активність цих дітей, а також визначну імпульсивність у прийнятті важливих рішень і ставлень до себе як до унікальної особистості.

Так, під час створення фантастичної тварини, діти могли наділити її містичністю, відважністю, незвичайністю, малюючи нестандартні крила, одяг, різні природні явища. Таке домальовування додаткових деталей нефункціонального змісту та розмальовування героїв у яскраво-сині кольори розкривало творчі та енергійні натури цих дітей. Зазвичай персонажі у них були розташовані посередині або в низу аркуша паперу, виконані чіткими впевненими лініями, без різких виступів. У своїх творчих роботах часто зображали кількох незвичайних тварин, що характеризувало прагнення дітей до спілкування з людьми. Яскравість, фантастичність, нетиповість малюнків свідчила про їх активність, яка могла виражатися в суперництві, або в змаганні за лідерські позиції у своєму оточенні.

На малюнку своєї сім'ї більшість молодших школярів із різним мовленнєвим розвитком виділяла всіх своїх близьких родичів, розташовуючи себе біля сильних та поважних персон, що характеризувало прагнення дітей займати таке ж саме авторитетне та лідерське становище у своїй сім'ї. На обличчях людей малювали великі очі, вуха, довгі пальці, а в одязі та в декораціях – відтінки синіх кольорів, що свідчило про високий дитячий рівень домагань, прагнення бути найкращими, унікальними та неповторними навіть у сім'ї.

Працюючи над завданням "Малюнок мого класу", більшість дітей зображала лише тих учнів, котрі були лідерами колективу. Молодші школярі, особливо дівчата, на обличчях своїх персонажів добре малювали очі, вії, ніс, губи, а на голові - гарні зачіски. Хлопці зображали статуру, позитивний настрій, рід діяльності. На кожному малюнку рисували себе посередині або біля авторитетної особи, що визначало їх високу самооцінку, цілеспрямованість, активність, прагнення керувати іншими. Дітей надзвичайно турбувала думка навколишніх про себе, тому вони весь час намагалися бути в центрі подій та цікавитися новою інформацією.

Аналіз результатів дослідження моделювання поведінки у

свідомості. ...Молодші школярі з нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком, які найбільше моделювали поведінку за саморегульованим видом агресії, були поділені нами на дві групи. Дітям першої групи, було важко обирати картинки, що характеризували агресивні дії того чи того персонажа. Вони, загалом, зупинялися на менш агресивних діях малюнквого персонажа. Аналіз матеріалів дослідження засвідчив, що таким учням належав **контрольований підвид саморегульованого виду агресії**, який більшою мірою спостерігався в дітей з ФНМ (100 %). Дещо меншою мірою поведінку цього підвиду моделювали учні з нормальним психофізіологічним розвитком (96 %), з ФФНМ (95 %) та з НЗНМ (94 %).

Молодші школярі другої групи зупиняли свій вибір на картинках, що характеризували рішучі, цілеспрямовані, енергійні та активні дії ілюстрованих героїв. Ними були обрані малюнки з моделями поведінки контрольованого та демонстративного підвидів агресії, що вказувало на **змагальний підвид саморегульованого виду агресії**. Частіше моделювали поведінку з таким підвидом молодші школярі з ФФНМ (95 %), з НЗНМ (94 %), з нормальним психофізіологічним розвитком (92 %) і найменше з ФНМ (81 %).

Аналіз результатів дослідження усвідомленої агресії. У процесі дослідження за методом опитування діти з нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком адекватно сприймали запитання, надавали повні та відверті відповіді які фіксувалися у бланку досліджень. Емоційний зміст їх відповідей указував на усвідомлення ними того чи того виду та підвиду агресії. Так, **контрольованого підвид агресії саморегульованого виду**, найкраще усвідомлювався дітьми з нормальним психофізичним розвитком (48 %) та з ФНМ (45 %), меншою мірою агресію цього підвиду усвідомлювали учні з НЗНМ (38 %) та з ФФНМ (26 %).

Молодші школярі яким був притаманний цей підвид агресії, легко йшли на контакт із експериментатором, упевнено та чітко відповідали на всі поставлені запитання. Наприклад на питання "Як ти почуваєш себе коли програєш у комп'ютерній грі або в інших іграх?" більшість дітей відповідала, що не відчували дискомфорту від програшу, могли спокійно продовжувати гру; "Як ти реагуєш на покарання батьків?" – вони намагалися вибачитися перед татом і мамою, щоб їх не засмучувати; "Як ти поводишся з дітьми, які тебе образили?" – прагнули мирно обговорювати конфліктну ситуацію зі своїми однолітками; "Як відреагують твої батьки на твій поганий вчинок?" – їх батьки пояснювали наслідки негативного вчинку"; "Як до тебе будуть ставитися діти, якщо ти зробиш поганий вчинок " – діти були впевнені, що нічого поганого вони зробити не можуть, тому припускали, що їх пробачать;

"Як будуть ставитись до тебе учні, якщо ти на уроці отримаєш низьку, оцінку?" – більшість учнів сказала, що вони гарно навчаються, і тому однокласники завжди до них "нормально" ставляться.

Усвідомлення **змагального підвиду саморегульованого виду агресії** найбільше спостерігалось у дітей з ФФНМ (56 %) та з ФНМ (55 %), менше його розуміли учні з нормальним мовленням (49 %) та з НЗНМ (31 %).

Відповіді таких учнів характеризувалися відвертістю, принциповістю та осмисленістю власних вчинків. Так, наприклад, на запитання "Як ти відчуваєшся, коли програєш у комп'ютерній грі, або в інших іграх?" діти зазначали, що поразки в іграх їх не турбують і будуть грати, доки не переможуть; "Як ти реагуєш на покарання батьків?" – у таких ситуаціях вони вибачалися перед батьками, обіцяючи на майбутнє не засмучувати рідних; "Як ти поводишся з дітьми, які тебе образили?" – досліджувані зазначали, що не звертали на таких дітей уваги, або пробували пояснити, у чому вони не праві; "Як відреагують батьки на твій поганий вчинок?" – більшість учнів указували, що дорослі завжди пояснювали їм про наслідки їх вчинків; "Як до тебе будуть ставитися діти, якщо ти зробиш поганий вчинок" – діти впевнені, що однолітки зможуть зрозуміти їх наміри; "Як будуть ставитися до тебе учні, якщо ти на уроці отримаєш низьку, оцінку?" – діти вказували, що на їх низьку оцінку ніхто з однокласників не реагує, бо вони вчать добре.

Аналіз результатів дослідження моделей поведінки в життєвих ситуаціях засвідчив, що учні з **саморегульованим видом агресії** під час виконання будь-яких завдань відрізнялися від інших школярів позитивним емоційним настроєм, урівноваженістю, відвертістю. Так, **контрольований підвид агресії саморегульованого виду** найбільшою мірою був виявлений у дітей з НЗНМ (69 %) та з нормальним мовленнєвим розвитком (56 %), менше в учнів з ФНМ (42 %), і найменше – з ФФНМ (26 %). Учні з аналізованим підвидом поведінки себе ввічливо, у деяких з них спостерігалася надзвичайна самовпевненість, надмірний педантизм і самоконтроль у всіх видах діяльності. Вони постійно контролювали ситуацію навколо, шукали помилки в інших та характеризували недоліки своїх однолітків. У процесі роботи з модифікованою "Сюжетно-ситуативно-ілюстрованою" методикою ретельно обмірковували та пояснювали кожен вибір: "Так робити не можна..." , "Я завжди слухаюся своїх батьків...", "А тут дитина на всіх картинках погано себе поводить... і немає хорошої відповіді...".

На присутність **змагального підвиду саморегульованого виду агресії** вказувала більша кількість учнів з нормальним мовленням (54 %) та з ФНМ (51 %), дещо менше - діти з ФФНМ (30 %) та найменше – з НЗНМ (25 %). У школі вони добре вчилися, на заняттях прагнули

отримати високу оцінку як від учителя, так і від своїх однокласників, яким вони постійно допомагали. Будь-яка справа, за яку б вони не взялися, мала бути зроблена краще, ніж інші. Від решти учнів відрізнялися загальною активністю, комунікабельністю, оптимістичністю, цілеспрямованістю, впевненістю у своїх можливостях, позитивністю в емоціях. У період дослідження за модифікованою методикою ці діти з нетерпінням чекали своєї черги. При виконанні завдань їм завжди заважала непосидючість та надзвичайно допитливість. Вони завжди допомагали нам перегортати сторінки в методичному альбомі, щоб швидше виконати наступне завдання. Характеризуючи поведінку малюнкowego персонажа, часто повторювали: "Не допомагайте, я сам (сама)...", або "Я знаю, знаю як треба обрати, дивіться...". За свою діяльність постійно очікували схвалення або заохочень, бажали бути в центрі уваги, або ж попереду.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, нами було визначено, що великий відсоток досліджуваних дітей (93 %) переживали стан контрольованої агресії. Більшість з них (96 %) уявляла ці моделі поведінки, менше (39 %) усвідомлювали і використовували в житті (48 %). Зокрема, найменше цей стан і моделі поведінки розуміли учні з ФФНМ. Найбільше використовували на практиці діти з НЗНМ та з нормальним мовленням. Краще усвідомлювали такий стан і поведінку але не використовували в ситуаціях учні з ФНМ.

Стан змагальної агресії був притаманний більшості досліджуваних дітей (90 %). 91 % уявляла ці моделі поведінки, менше (48 %) усвідомлювали і використовували у житті (40 %). У процесі експерименту було визначено, що велика кількість дітей з нормальним мовленням та з ФНМ переживали даний стан, і менша – моделювала таку поведінку у своїй свідомості. А учні з ФФНМ та з НЗНМ навпаки, у більшості уявляли моделі змагальної поведінки, ніж переживали цей стан. Також було виявлено, що не всі діти як з нормальним психофізичним розвитком так і з ПМР розуміли свій внутрішній стан та поведінку з даною агресією. І менше з них, особливо з вадами мовлення, могли реалізовувати свої можливості. Найбільше активні дії у різних сферах діяльності були притаманні школярам з нормальним мовленням, але як показує дослідження не всі з них, усвідомлювали свій стан та поведінку.

Список використаних джерел

Психология человеческой агрессивности : хрестоматия / сост. **К. В. Сельченко**. – Минск : Харвест, 2005. – 656с.; **Романов А. А.** Игротерапия: как преодолеть агрессивность у детей : диагностические и коррекционные методики / А. А. Романов. – М. : Школьная Пресса, 2003. – 48

с.; **Фурманов И. А.** Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция / И. А. Фурманов. – Минск : Ильин В. П., 1996. – 199 с.

Spy`sok vy`kory`stany`x dzherel

Psihologija chelovecheskoj agressivnosti : hrestomatija / sost. **K. V. Sel'chenok**. – Minsk : Harvest, 2005. – 656s.; **Romanov A. A.** Igroterapija: kak preodolet' agressivnost' u detej : diagnosticheskie i korrekcionnye metodiki / A. A. Romanov. – M. : Shkol'naja Pressa, 2003. – 48 s.; **Furmanov I. A.** Detskaja agressivnost': psihodiagnostika i korrekcija / I. A. Furmanov. – Minsk : Il'in V. P., 1996. – 199 s

O. B. Belova Studies of self-regulating type of aggression in elementary school kids with the disorder of speech development. This article introduced the results of studies of self-regulating type of aggression (including controlled and the competitive subtypes of aggression) in elementary school kids with the disorder of speech development (DSD). There have been discoveries of sides of aggression and a level of its demonstration in kids with normal physical and psychological development and also in kids with phonetic underdeveloped speech (PhUS), phonetic-phonemic underdeveloped speech (Ph-PhUS) and unsharply manifested general speech underdevelopment (UGSU). Also there was a comparison of specific signs of aggression in 3 subjects: "I am an individual", "I am in a family", "I am in a society". The detailed analysis of the scientific theoretical approaches as for the determination of aggression gives the reasons to confirm that the majority of modern and classical scientists have analysed the concept of aggression from two points of view: the aggression is any form of behavior aimed to the insult, doing harm to another living being (Bandura, Berkovits, Buss & Durkee, Bjutner, Dollard & Miller, Zaporozhets, and others), or "the aggression" is one of the forms of activeness, which can have positive negative manifestation as well (Bondarenko, Venoslovskay, Levitov, Lorents, Mej, Rotenberg, Fromm and others). That's why our investigation is devoted to the analysis of the children's aggression from two points of view: positive phenomenon which corresponds to the vital interest, self-defense as well as negative, which corresponds to the cause another person or oneself some suffering (harm).

Key words: aggression, aggressive behavior, kinds and types of aggression, controlled aggression, competitive aggression.

Received 24.04.2015

Reviewed 25.05.2015

Accepted 22.06.2015